

UOT 327:930.22

R.M.Sevdimaliyev, E.K.İsmayılzadə

Bakı Dövlət Universiteti

Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti

sevdimaliyev@yahoo.com, ismaylzelmar@gmail.com

DEMOKRATİK SÜLH NƏZƏRİYYƏSİ BAXIMINDAN BOSNİYA VƏ HERSEQOVİNANIN AVROPA İTTİFAQINA ÜZVLÜYÜ MƏSƏLƏSİ

DOI: 10.30546/170899876.72.1.2024.017

Açar sözlər: *Bosniya və Herseqovina, Avropa İttifaqı, demokratik sülh, yanaşmalar, üzvlük*

Məqalə Bosniya və Herseqovina – Avropa İttifaqı münasibətlərinin tarixindən və üzvlük məsələsi ilə bağlı demokratik sülh nəzəriyyəsinin mövqeyindən bəhs edir. 1995-ci ildə Bosniya və Herseqovində müharibəyə son qoymuş Deyton sazişinin imzalanmasından sonrakı dövrdə Bosniya və Herseqovinanın Avropa İttifaqına üzvlük məsələsi gündəmə gətirilmişdir. 2022-ci ildə Ukrayna müharibəsinin başlanması ilə dəyişən geosiyasi vəziyyət üzvlük prosesini sürətləndirmiş və bu da beynəlxalq münasibətlər sahəsində ciddi debatlar səbəb olmuşdur.

Məqsəd Bosniya və Herseqovinanın Avropa İttifaqına üzvlüyünün demokratik sülh nəzəriyyəsi baxımından üstünlük, tənqid, əngəl və çatışmazlıqlarını ortaya çıxarmaqdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi demokratik sülh nəzəriyyəsinə üç əsas yanaşma: liberal, realist və konstruktivist yanaşmalar vasitəsilə məsələni dəyərləndirmək və yanaşmaların praktikada müsbət və mənfi aspektlərini şərh etməkdən ibarətdir.

Məqalə Avropa İttifaqının Bosniya və Herseqovində yeni çağırışlara uyğunlaşa bilməsi üçün liberal, realist və konstruktivist yanaşmaları nəzərə almalı olduğu nəticəsinə gəlir.

Р.М.Севдимальев, Э.К.Исмаилзаде

ВОПРОС О ЧЛЕНСТВЕ БОСНИИ И ГЕРЦЕГОВИНЫ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ТЕОРИИ ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО МИРА

Ключевые слова: *Босния и Герцеговина, Европейский Союз, демократический мир, подходы, членство*

Статья посвящена истории отношений между Боснией и Герцеговиной и Европейским союзом и позиции теории демократического мира по вопросу о членстве. После подписания Дейтонского соглашения в 1995 году, когда закончилась война в Боснии и Герцеговине, Босния и Герцеговина подняла

вопрос о членстве Боснии и Герцеговины в Европейском союзе. Геополитическая ситуация, изменившаяся с началом украинской войны в 2022 году, ускорила процесс вступления, что привело к серьезным дебатам в области международных отношений.

Цель выявления преимуществ, критики, препятствий и недостатков членства Боснии и Герцеговины в Европейском союзе с точки зрения теории демократического мира.

Научное новшество статьи состоит из трех основных подходов к теории демократического мира: оценка вопроса либеральными, реалистическими и конструктивистскими подходами и интерпретация позитивных и негативных аспектов подходов в практике.

Статья завершается тем, что Европейский союз должен учитывать либеральные, реалистические и конструктивные подходы, с тем чтобы адаптироваться к новым вызовам в Боснии и Герцеговине.

R.M.Sevdimaliyev, E.K.Ismayilzade

THE ISSUE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA'S EUROPEAN UNION MEMBERSHIP IN TERMS OF DEMOCRATIC PEACE THEORY

Keywords: *Bosnia and Herzegovina, European Union, democratic peace, approaches, membership*

The article deals with the history of relations between Bosnia and Herzegovina and European Union and the position of the democratic peace theory on the issue of membership. After the signing of the Dayton Agreement in 1995 when the war in Bosnia and Herzegovina ended, Bosnia and Herzegovina raised the issue of Bosnia and Herzegovina's membership in European Union. The geopolitical situation, which changed with the outbreak of the Ukrainian war in 2022, accelerated the membership process, which led to a serious debate in the field of international relations.

Goal to identify the advantage, criticism, obstacles and disadvantages of Bosnia and Herzegovina's membership in European Union in terms of the theory of democratic peace.

The scientific innovation of the article consists of three main approaches to the theory of the democratic peace : assessing the issue by liberal, realist and constructivist approaches and interpreting the positive and negative aspects of the approaches in the practice.

The article are concluded to the fact that European Union should take into account liberal, realist and constructivist approaches in order to adapt to new challenges in Bosnia and Herzegovina.

Soyuq müharibənin başa çatmasından sonra Qərb dövlətləri sülhün təmin olunması vasitəsi kimi liberal yanaşmalara üstünlük verməyə çalışdılar. Bu vasitələrdən biri də demokratik sülh nəzəriyyəsi oldu. Bu

nəzəriyyənin Avropa İttifaqı nümunəsində müsbət dəyərləndirilməsi digər münaqişəli ölkələrə tətbiq olunmasının mümkünlüyü fikrinə yol açdı. Bu nəzəriyyənin praktikada həyata keçirildiyi münaqişələrdən biri də Bosniya və Herseqovina münaqişəsi olmuşdur. Bosniya və Herseqovina nümunəsində Avropa İttifaqına üzvlük məsələsi gündəmə gətirilmişdir. Keçən müddət ərzində demokratik sülh nəzəriyyəsi və Avropa İttifaqı modelinə qarşı tənqidi yanaşma ön plana çıxmağa başlamışdır. Müasir dövrdə Bosniya və Herseqovində demokratik sülh praktikasının nəticələri və Aİ-nin Bosniya və Herseqovina siyasətində dəyişikliklər etməsi tədqiqatçılar arasında ciddi mübahisələrə səbəb olmuşdur. 2022-ci ildə Ukrayna müharibəsinin başlamasından sonra bu mövzu beynəlxalq münasibətlərdə aktual problemlərdən birinə çevrilmişdir.

Demokratik sülh nəzəriyyəsi və Avropa İttifaqı

Demokratik sülh nəzəriyyəsi başlanğıcını İ.Kantın fikirlərindən götürmüşdür. Kanta görə, demokratik hökumətlər müharibə aparmağa nisbətən az meyilli olurlar. Buna əsas kimi demokratik sistemin quruluşu və dəyərləri göstərilir [4, s.16]. Kantın ikinci tezisi isə bu sistemlər arasında "Sülh Liqası"nın yaradılması ideyası sayılırdı. Sonralar bu ideya K.Doytç və V.Vilson tərəfindən inkişaf etdirildi [1, s.22-23].

1983-cü ildə M.Doyl, C.Oven və B.Rassetin fikirləri Demokratik Sülh Nəzəriyyəsinin əsasını qoydu [6, s.178]. Bu nəzəriyyənin tərəfdarları hesab edirlər ki, demokratiyanın yayılması beynəlxalq sülhə töhfə verəcəkdir. Buna əsas kimi demokratik dövlətlərin bir-biri ilə nadir hallarda müharibə apardıqlarını irəli sürürlər. Bu nəzəriyyənin tərəfdarlarının müdafiə etdiyi fikirlərdən biri də iqtisadi baxımdan inkişaf edən dövlətlər arasında ticarətin yaratdığı qarşılıqlı asılılığın müharibəni qeyri-mümkün etdiyi ideyasıdır [2, s.2468-2470].

Beynəlxalq münasibətlərdə demokratik sülh nəzəriyyəsinə müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Liberal və konstruktivist nəzəriyyənin buna aid ortağ cəhəti demokratik sülhün mövcudluğunu qəbul etməsindədir. Ancaq konstruktivistlər liberal yanaşmanın dünyanı ideoloji cəhətdən böldüyünü iddia edirlər [17, s.11].

Demokratik sülh nəzəriyyəsinə tənqidlərə sosioloji faktorların nəzərə alınmaması fikrini daxil etmək olar [6, s.179]. Bu nəzəriyyəyə tənqidlər daha çox realistlər tərəfindən edilmişdir. Onların fikirlərinə görə, sülh və müharibə məsələləri dövlətlərin demokratik olub-olmaması ilə bağlı deyildir. Onlar tarixi nümunələr (1812-ci ildə ABŞ-Böyük Britaniya arasında müharibə, Fransa-Böyük Britaniya ittifaqı və Almaniya arasında Birinci Dünya müharibəsi) gətirərək milli maraq faktorunu vurğulayırlar [3, s.58].

Avropa İttifaqının demokratik sülh nəzəriyyəsinin praktiki nümunəsi olduğunu qeyd edən bir sıra yanaşmalar vardır. Qarşılıqlı asılılıq yanaşması

ortaq cəhətlər arasında nəzərdən keçirilir [7, s.674-675]. Avropa İttifaqının demokratik sülh nəzəriyyəsi baxımından çatışmayan cəhəti kimi kosmopolit birlik olmaması qeyd olunur [7, s.682]. Beynəlxalq sistemdə Aİ-nin “normativ güc” kimi önə çıxması digər aktorlara nisbətən bu nəzəriyyəyə daha bağlı olduğunu göstərir [7, s.686-687].

Demokratik sülh praktikası: Bosniya və Herseqovinanın Avropa İttifaqına üzvlüyü problemi

Bosniya və Herseqovinanın Avropa İttifaqına üzvlüyü məsələsi münaqişənin əsas müzakirə mövzularından biri sayılır. Avropa İttifaqı-Bosniya və Herseqovina münasibətlərinin əsası 1992-ci ildə qoyulmuşdur. Avropa İttifaqı Bosniya və Herseqovinada müharibə dövründə münaqişənin tənzimlənməsində cəhdləri effektiv nəticə yaratmasa da, post-münaqişə yenidənqurmasında aktiv aktorlardan birinə çevrilmişdir. Avropa İttifaqının münaqişədə rolunu müəyyənləşdirmək üçün münasibətlərin keçdiyi tarixi inkişaf yolunu nəzərdən keçirmək lazımdır.

1990-ci illərdə Aİ Bosniya və Herseqovinanın da daxil olduğu “Royaumont Prosesi” (1995-1999-cu illər) [5, s.3-4] və “Sabitləşmə və Assosiasiya Prosesi” (1999-cu ildən bəri) təşəbbüslərini başlatdı və həyata keçirdi [8, s.13-15]. Aİ-nin Bosniya və Herseqovinada 2000-ci illərdən etibarən həyata keçirdiyi fəaliyyətlərə isə CARDS proqramı (Yenidənqurma, İnkişaf və Sabitləşmə naminə İcma Yardımı), qanuni nizamın möhkəmlənməsi üçün Avropa İttifaqının Polis Missiyası (EUPM), Avropa İttifaqı Qüvvələri (EUFOR) [8, s.13-15], dövlət idarəçiliyinin yüksəldilməsi üçün PACE proqramı (İctimai İdarəetmə Əməkdaşlıq Mübadiləsi) [9, s.104-105], Avropa İttifaqının Bosniya və Herseqovinadakı Xüsusi Nümayəndəsinin eyni zamanda Ali Nümayəndə kimi fəaliyyət göstərməsi (2002-2011-ci illər) aiddir [12, s.5-6].

Liberal yanaşmaya görə, Aİ Bosniya və Herseqovinanın üzvlük prosesində “birbaşa məcburetmə” mexanizminə üstünlük verməlidir [12, s.5-6]. Başlıca problemlər arasında etnik azlıqlar, konstitusiya, hüquq və s. sahələr göstərilir. Bu yanaşma əsasında Aİ-nin bir sıra dövlət quruculuğu sahələrində uğurlarını qeyd etmək olar [11, s.75]. Yanaşmanın tərəfdarları Aİ-nin Bosniya və Herseqovinaya müdaxiləsinin azalmasının bir sıra təhdidlərə səbəb olacağını vurğulayırlar [13, s.28]. Aİ-nin “Açıq Balkan Təşəbbüsü”, “Berlin Prosesi” [14, s.314-316], Mərkəzi Avropa Azad Ticarət Sazişi [13, s.27], viza liberallaşması [15, s.91-92], “Regional Yanaşma” [5, s.3-4] kimi təşəbbüsləri ölkənin aid olduğu sub-regionun integrasiyasını Aİ integrasiya modelinə uyğunlaşdırmağa çalışdığını göstərir. Avropa İttifaqının heç bir üzvünün ərazilərinin bölünməmiş olması Bosniya və Herseqovina üçün üzvlüyün üstünlüyünü göstərir [10, s.27].

Liberal yanaşmanın uğursuzluqları və tənqidi cəhətləri də qeyd olunmalı məqamlardandır. Miqrant problemi, COVID-19 siyasəti [13, s.28], “Aprel paketi”, “Butmir prosesi” Aİ-nin Bosniya və Herseqovina siyasətində uğursuzluqları sayılır [5, s.18]. Açıq Balkan Təşəbbüsünə Bosniya və Herseqovinanın şübhəli yanaşması integrasiyaya əngəl törədən amillərdən sayılır [13, s.28]. Üzvlük prosesi üçün konkret yol xəritəsinin müəyyən olunması [5, s.11], bu prosesin standartlardan uzaqlaşdırılaraq “siyasiləşdirilməsi”, proseslərdə vətəndaş cəmiyyətinin məhdud iştirakı tənqid olunan məqamlardan sayılır [16, s.23].

Konstruktivist yanaşmanın tərəfdarları Aİ üzvlüyünün Bosniya və Herseqovinada sülh quruculuğunun effektiv həyata keçirilməsi üçün kifayət etmədiyini irəli sürürlər. Onlar “Bonn səlahiyyətləri”nin məhdudlaşdırılmasını [5, s.11], lokal dövlət quruculuğuna daha çox üstünlük verilməsini vurğulayırlar [5, s.18]. Qeyd etmək lazımdır ki, son dövrlərdə Aİ Bosniya və Herseqovina siyasətində bu yanaşmaya meyillənmişdir. Bu yanaşmaların riskləri sırasında isə siyasi mühitin avtoritarlaşmasını qeyd etmək olar.

Realist yanaşma isə daha çox özünü Aİ üzvləri arasında Bosniya və Herseqovinaya dair fikir ayrılığında göstərir. Beynəlxalq situasiyanın dəyişməsinin üzvlük üçün təkanverici qüvvə olduğu vurğulanır. Bu yanaşmanın tərəfdarları Aİ-ni Bosniya və Herseqovinanın “stabilitokratiya”ya çevrilməsində günahlandırırlar [8, s.7]. Bu yanaşmanın tənqidi cəhəti isə Aİ-nin Bosniya və Herseqovinaya müdaxiləsinin zəruriliyidir [11, s.107-108]. Xorvatiya, Avstriya və s. ölkələr Bosniya və Herseqovinanın üzvlüyü məsələsində bu yanaşmaya istinad edirlər [18].

Nəticədə, Avropa İttifaqının Bosniya və Herseqovinanın üzvlük prosesində hər üç yanaşmanı nəzərə aldığını qeyd etmək lazımdır. Liberal yanaşmanın yaratdığı uğursuzluqlar son zamanlarda Aİ-ni konstruktivist yanaşmaya meyilləndirsə də, hibrid yanaşmaya üstünlük verilməsi daha effektiv olacaqdır. Bosniya və Herseqovina Aİ üzvlüyü üçün əksər kriteriyaları tam ödəyə bilmir. Üzvlüyə yaxın mərhələlərdə olsa da, prosesin “neytrallığı”nı itirməsi ssenarisi bunun münaqişənin həllinə töhfəsini məhdudlaşdıracaqdır. Eyni zamanda Aİ-nin 2022-ci ildə başlamış Ukrayna müharibəsinin yaratdığı Bosniya və Herseqovinaya dair çağırışlara hazır olması lazımdır.

ƏDƏBİYYAT

1. *Adiputera Y.* Evaluating the normative and structural explanations of democratic peace theory // Indonesian Journal of International Studies, Jakarta, 2014. Vol. 1, №1, pp.21-30

2. Akçay E.Y., Deniz H.E., Kanat S. Democratic peace theory and founding of the European Union // Journal of History School, 2022. Vol. 15, №59, pp. 2465-2483
3. Antic M., Vlahovec J. "Democratic war": democratic peace theory and the war in former Yugoslavia // Međunarodne studije, Zagreb, 2013, Vol. 13, № 2, pp.55-71
4. Attia N. The democratic peace theory: validity in relation to the European Union and "peaceful" cooperation between United States and China // International Journal of Peace and Development Studies, Lagos, 2016, Vol. 7, №2, pp.15-17
5. Babuna A. European integration, Bosnia-Herzegovina and stability in the Western Balkans: a new strategy // Perceptions, Ankara, 2014, Vol. 19, №2, pp.1-32
6. Barney A.R. 'They asked for it': democratic peace theory and Vietnamese perceptions of the Russo-Ukrainian war // Security: Theory and Practice, Krakow, 2023, № 3, pp.177-191
7. Brown G.W. The European Union and Kant's idea of cosmopolitan right: why the EU is not cosmopolitan // European Journal of International Relations, Erfurt: 2014, Vol. 20, № 3, pp.671-693
8. Economides S. From fatigue to resistance: EU enlargement and The Western Balkans // Dahrendorf Forum Working Paper, Berlin, 2020, №17, pp.1-22
9. Ivankovic-Lijanovic J. Strategic integration and geopolitical repositioning: Bosnia and Herzegovina's path towards the European Union // MAP Social Sciences, Sarajevo, 2023, Vol. 4, pp.98-107
10. Jovic D. Accession to the European Union and perception of external actors in the Western Balkans // Croatian International Relations Review, Zagreb, 2018, Vol. 24, №83, pp.6-32
11. Mulalic M. The Western Balkans: cooperation, geopolitics and economic transitions and relations / M.Mulalić, E.Topcu and J.Muhasilović. Sarajevo: International University of Sarajevo, 2022, 378 p.
12. Sayan P. How does the European Union contribute to peace?: a comparative discussion // Journal of Diplomatic Research, Bursa, 2023, Vol. 5, №1, pp.1-12
13. Slavkova M. Western Balkans at the crossroads: democratic backsliding and external actors' influence / M. Slavková, A.Grabovac and T.Grabovac, Prague: Prague Security Studies Institute, 2023, 108 p.
14. Tota E., Culaj G. Open Balkan Initiative: a contested issue in the EU membership perspective // Journal of Liberty and International Affairs, Bitola, 2023, Vol. 9, №1, pp.312-324
15. Vasilj M., Ljubic I., Soldo I. and Ljubic F. Can the process of BiH's accession to the EU be speed up? // Economic System of European Union and Accession of Bosnia and Herzegovina – challenges and policies ahead III, Mostar: European Community Studies Association in Bosnia and Herzegovina, 2020, pp.89-101

- 16.Zweers W., Cretti G. The EU as a promoter of democracy or 'stabilitocracy' in the Western Balkans? // The Netherland Institute of International Relations "Clingendael", Hague, 2022, pp.1-49
- 17.Bakker F.E. Hawks and doves: democratic peace revisited: [Electron resource] - 2018. URL: https://www.universiteitleiden.nl/binaries/content/assets/sociale-wetenschappen/politieke-wetenschap/misc/femke-bakker_hawks-and-doves.pdf
- 18.Domenech B.L. Bosnia's 2023 Comission report: a lack of strategic steering and the buck passed to the Council: [Electron resource] / 2023. URL: <https://www.epc.eu/en/Publications/Bosnias-2023-Commission-report-A-lack-of-strategic-steering-and-the~55bd38>

Redaksiyaya daxil olub 14.02.2024